

ДЗЕЙНАСЦЬ ЕЗУІТАЎ ПА ЎКАРАНЕННІ Ў САЦЫЯЛЬНУЮ ПРАКТЫКУ ТЭАКРАТЫЧНАГА КАМУНІЗМУ

А.І. Багдановіч, І.І. Багдановіч, БДПУ (Мінск)

Усім, хто вывучаў філасофію вядома пра кнігу калабрыйскага манаха-дамініканца Тамаза Кампанелы "Горад сонца", у якой апісана ідэальная дзяржава, дзе ўсё грамадзяне роўныя і шчаслівыя. Яна была выдана ў 1623г. і атрымала сусветную вядомасць, як узор апісання сацыяльнай утопіі. Аднак не ўсім вядома, што "Горад сонца" зусім не ўтопія, а ледзь не "партрэт з натуры" дзяржавы створанай манахамі ордэна езуітаў у XVII – XVIII ў Парагваі. Гісторыя гэтай дзяржавы знайшла адлюстраванне ў шматлікіх даследаваннях і публікацыях, прысвечаных месіянерскай дзейнасці каталіцкай царквы[4,11], гісторыі ордэна езуітаў[1,2,5], хрысціянскаму сацыялізму [3,6,7,8,9,10]. Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца спроба прасачыць асноўныя этапы гісторыі гэтай дзяржавы, прааналізаваць прычыны яе ўзнікнення, прыцыпы дзяржаўнага і сацыяльна-эканамічнага ўладкавання, а таксама прычыны зыходу яе з гістарычнай арэны.

Да прыходу еўрапейцаў Парагвай засялялі напаячавыя плямы індзейцаў, найбольш шматлікімі і развітымі з якіх былі плямы гуарані. Да часу прыходу іспанцаў яны не толькі не мелі ўласнай дзяржавы, але нават не ведалі адзення. Плямы гуарані складаліся з незлічонага мноства дробных кланаў, раскіданых па неабсяжных прасторах, якія жылі ў вёсках, размешчаных па ускрайках лясоў і па берагах рэк. Яны здабывалі сабе пражытак паляваннем, рыбнай лоўляй, збіраннем мёду з дзікіх пчол, першабытным земляробствам і жывелагадоўляй. Стваральніца дзяржавы ў асяроддзі гуарані было справай нялёгкай, бо качавыя плямы, былі канібаламі, не ведалі жалезных прылад працы, а загінуўшага ў бітве ворага разглядалі ў якасці ежы [8, с. 24-26]. Трэба адзначыць, што незавітасць і першабытнасць гуарані з аднаго боку былі перашкодай для іх цывілізацыі, а з другога боку – сур'ёзнай перадумовай у справе іх культурнай цывілізацыі. Людзі гэтыя былі чыстым і падатлівым матэрыялам, з дапамогай якога можна было праводзіць эксперыменты па пабудове камунізму, бо гуарані не ведалі яшчэ прыватнай уласнасці[7,с.103].

Першыя члены ордэна езуітаў з'яўляюцца ў Парагваі ў 1580-х г. У 1608г. кароль Іспаніі Філіп III (1578 – 1621 г.) папрасіў іх падрыхтаваць місіі для хрышчэння індзейцаў. Апроч асветніцкай Філіп III пераследваў ўтылітарную мэту: надаць гуарані аселасць і цэнтралізацыю, каб стала прасцей засцерагаць іх ад набегаў "паулістаў" – разбойнікаў і паляўнічых за рабамі з суседняй партугальскай Бразіліі [11, с.14]. Спыненне гандлю рабамі, нягледзячы на шматгадовыя высілкі, аказалася зусім непасильнай задачай для іспанскай кароны. Езуіты ж дамагліся таго, што індзейцы большасці раёнаў Парагвая набылі бяспеку ад набегаў паулістаў. Для гэтага яны прызвычайлі індзейцаў да аселлага жыцця і перасялілі іх ў буйныя паселішчы, названыя рэдукцыямі.

Першая рэдукцыя была заснаваная ў 1609 г. Пачынаючы з 1640 г. езуіты ўзброілі індзейцаў і з баімі перасялілі іх у цяжкадаступны раён, абмежаваны з аднаго боку Андамі, а з другога – парогамі рэк Парана, Ла-Плата і Уругвай. Уся гэта краіна была пакрытая сеткай рэдукцый. Ужо ў 1645 г. езуіты С. Машэта і Ф. Катальдзіна атрымалі ад іспанскай кароны прывілей, які вызваляў валоданні таварыства Ісуса ад падначалення іспанскім каланіяльным уладам і ад выплаты дзесяціны мясцоваму біскупу. Езуіты дамагліся неўзабаве права ўзброіць індзейцаў агнястрэльнай зброяй і стварылі з гуарані моцнае войска [10, с.204].

Ідэю стварыць хрысціянска-камуністычную дзяржаву ў Парагваі прыпісваюць менавіта айцам езуітам Сымону Машэце і Ф. Катальдзіна. Айцы-ідэолагі жылі ў лясах разам з гуарані. Да некаторых звестках, гэта яны распрацавалі праект такой дзяржавы, выкарыстоўваючы ў якасці ўзору "Горад Сонца" Т. Кампанеллы. На думку заснавальнікаў, дзяржава стваралася для арганізацыі правільнага рэлігійнага жыцця вернікаў у духу першых хрысціян. Мэтай яго было выратаванне душы. У аснову дзяржавы былі пакладзены камуністычная гаспадарка, маёмасная роўнасць і ізаляцыя ад астатняга свету[3,с.7]. Але першымі праца па стварэнні езуіцкай дзяржавы распачалі айцы езуіты Дзюго дэ Торэс і Монтохі. Першы з іх быў плябаніям утворанай у 1607 г. "правінцыі" езуітаў у Парагваі [6,с.61].

Дзяржава, арганізаваная ў Парагваі айцамі-езуітамі, была заснаваная на шэрагу ідэй тэакратычнага камунізму. Езуіты тут выступаюць у ролі дэспатычных кіраўнікоў дзяржавы, якія жывуць па-манаску і вядуць сумесную гаспадарку. Паслядоўны і сістэматычны камунізм, на якім заснаваная цэлая дзяржава – гэта сапраўды незвычайна арыгнальны і цікавы сацыяльны эксперымент. Парагвайскі досвед адыграў вялікую ролю ў гісторыі дзяржаўных устаноў Заходняй Еўропы, якая ў тую эпоху ўжо трывожна шукала новыя сацыяльна-палітычныя шляхі грамадскага развіцця [5,с.24].

З 1645г. дзяржава езуітаў уваходзіць у пару свайго росквіту. Яшчэ ў 1610г. ўзнікла ідэя сяліць як хрышчоных, так і чакаючых хрышчэння індзейцаў у асобных паселішчах – "рэдукцыях" (ад ісп. *reducir* - ператвараць, прыводзіць да веры), якімі кіравалі святары ордэна [8]. Езуіты ўтварылі 31 рэдукцыю, з насельніцтвам ад 250 да 8000 чалавек у кожнай. Іх аб'яднанне і назвалі "дзяржавай езуітаў". Рэдукцыі ўяўлялі сабою ўмацаваныя паселішчы, у кожным з якіх было толькі два айцы-езуіты – адміністратар і духаўнік. Акрамя таго, была адміністрацыя з тубыльцаў – "карэхідаў", на чале з касікам, г.зн. старэйшыннай роду. На ўсе грамадскія пасады раз у год прызначаліся выбары, у якіх удзельнічала ўсё насельніцтва рэдукцыі. Частыя набегі "паулістаў" прымусілі езуітаў да 1639г. стварыць з індзейцаў сваё войска, – добра навуचनाе, узброенае стрэльбамі і кіруемае афіцэрамі-індзейцамі[4,с. 86]. Па розных падліках гэта войска налічвала каля 12 000 чалавек. Яно было, відаць, вышальнай ваеннай сілай у гэтым рэгіёне. Узброеныя сілы дзяржавы езуітаў ўмешваліся ў міжусобныя войны, не раз бралі штурмам сталіцу Асунсіён, перамагалі партугальскія войскі, вызвалілі Буэнас-Айрэс ад аблогі англічан. Падчас смуты імі быў лабіты намеснік Парагвая дон Хозе Анцекверра. У бітвах удзельнічала па некалькі тысяч гуарані, узброеных агнястрэльнай зброяй, пешых і конных. Гэта войска стала выклікаць у іспанскага ўраду ўсё большыя асцярогі [10,с.210].

Айцец Антонія Сеп, які наведаў адну з найбуйнейшых рэдукцый Япею, знайшоў там раскошныя будынкі з каменю і дрэва. У рэдукцыі былі фабрыкі, цагельні, печы для абпалу вапны, млыны, фарбоўні, ліцейні для званой. Меліся таксама крамы, арсенал, турма, прадзільная для старых жанчын, аптэка, лякарня, гасцініца. Вакол дамоў гуарані было шмат садоў, плантацыі тытуню, палі пшаніцы, бабоў і гароху, рысавыя чэкі.

Зрэшты, самі дамы тубыльцаў былі простымі – аднапакаёвыя хаты з трысьнёгу ці з каменю без навясных дзвярэй, вокнаў і дымаходаў [9, с.45].

Прыватнай уласнасці ў дзяржаве не было, што не супярэчыла традыцыям гуарані, якія не ведалі уласнасці. Праўда, кожнай сям'і выдаваўся невялікі асабісты ўчастак, на якім дазвалялася працаваць не больш за тры дні ў тыдзень. Астатні час займала праца на грамадскую гаспадарку. Усё выпрацаванае змяшчалася ў грамадскія склады, адкуль усім выдавалася пароўну. Грошы ўжываліся толькі на вясяльным абрадзе: жаніх "дарыў" нявесце манету, але пасля вянцу манета вярталася у агульную казну. Гандаль унутры рэдукцыі адсутнічаў, але існаваў дзяржаўны знешні гандаль: прадукты сельскай гаспадаркі і рамесныя вырабы сплаўляліся да акіяна і там абменьваліся на неабходныя рэчы. Індзейцаў у таіх вандроўках заўсёды суправаджаў святар. За час існавання дзяржавы езуіты ўкаранілі прагрэсіўныя тэхналогіі, у выніку гуарані здолелі цалкам забяспечваць сябе прадуктамі. Сталі квітнець розныя віды раместваў, у тым ліку – ювелірнае, гадзіннікавае, швейнае, суднабудаўнічае. Развіваліся мастацкія рамествы: ткацтва, разьба па дрэве і камені, ганчарная справа [6, с.72].

Гуарані былі надзіва таленавітымі майстрамі. Досыць было толькі паказаць ім крыж, падсвечнік, ладанку і даць матэрыял, каб яны зрабілі такія ж. Пасля заканчэння працы іх выраб нельга было адрозніць ад мадэлі, якую яны мелі ў якасці ўзору. Тым, хто наведаў дзяржаву езуітаў у Парагваі аднадушна звярталі ўвагу на адрозненні ў апрацоўцы грамадскай і асабістай зямлі: у той час, як грамадскія землі былі старанна апрацаваныя, асабістыя ўчасткі здзіўлялі сваім запушчаным выглядам. Індзейцы былі абыякавымі да працы на ўласным полі і аддавалі перавагу цярэць любое пакаранне за дрэнна апрацаваны ўчастак і жыць на грамадскія запасы. Па некалькі разоў запар яны маглі з'ядаць выдадзенае ім насенне і прыходзіць да кацыка за новым, нягледзячы на тое, што за гэта іх моцна секлі бізунамі. Прычыну гэтага езуіты бачылі ў "дзіцячым" характары псіхікі індзейцаў. Айцец Кардзіельс пісаў у 1758 г.: "140 гадоў мы змагаемся з гэтым, але наўрад ці што-небудзь палепшылася. І пакуль яны будуць валодаць толькі розумам дзіцяці, нішто ў іх жыцці не палепшыцца" [10, с. 156]. Абшчыны валодалі велізарнымі статкамі коней і быкоў, якія пасяліліся на бязмежных прасторах пампасаў. Супольныя быкі даваліся індзейцам у карыстанне для апрацоўкі сваіх участкаў. Аднак часам індзеец забіваў аднаго ці абодвух быкоў, каб у волю наесціся мяса і паведамляў, што быкі згубіліся. За гэта ен разлічваўся сваёй спіною, якая вытрымлівала даволі жорсткія цялесныя пакаранні. І гэта нягледзячы на тое, што па 2 – 3 разы на тыдзень мяса грамадскіх быкоў раздавалася усім жыхарам рэдукцыі.

Усё жыццё рэдукцый рэгламентаванавалася царкоўнымі пастановамі. Былі пабудаваныя велічныя, багата ўпрыгожаныя храмы. Присутнасць на набажэнствах усіх жыхароў рэдукцыі была абавязковай. Усе прычашчаліся ўстаноўленую колькасць разоў. Поль Лафарг у сваёй працы прыводзіць сведчанні езуіта Шарлевуа, які адзначаў, што раніцай і ўвечары – да і пасля працы – усе адпраўляліся ў царкву. Цэрквы ніколі не пуставалі. У іх заўсёды прысутнічала значная колькасць прыхажан, які праводзілі свой вольны час у малітвах [5, с.27].

Індзейцы-гуарані былі на дзіва таленавітымі людзьмі. Іх таленты праявіліся ў музыцы. З гэтага народа неўзабаве выраслі выдатныя музыканты, кампазітары, спевакі. Аднак музычнае мастацтва было пераважна царкоўным. Іспанскую мову і літаратуру тубыльцы ведалі дрэнна: яны навучаліся на роднай мове (езуіты стварылі азбучку мовы гуарані). У рэдукцыі Кардова была ўласная друкарня, у якой выдавалася пераважна царкоўная літаратура і жыцця святых [5, с. 31].

Узровень злачыннасці ў дзяржаве езуітаў быў надзвычай нізкі. У пераважнай большасці выпадкаў пакаранні абмяжоўваліся епітым'яй (малітва і пост), заўвагамі ці публічнай вымовай. Праўда, часам даводзілася ўжываць больш сур'ёзныя меры: пакаранне палкай (не больш за 25 удараў) ці турэмнае зняволенне, тэрмін якога не перавышаў 10 гадоў. Пакарання смерцю не было, хаця ў дзяржаве гуарані здараліся забойствы. У маральным станаўленні гуарані зрабілі велізарны скачок. Канібалізм у іх асяроддзі быў цалкам ліквідаваны. Айцы дамагліся пераходу іх пераважна на раслінную ежу, асабліва пад час паста. Але і мяса індзейцы даволі шырока ўжывалі ў ежу, але не сырое, як раней, а спецыяльна прыгатаванае. Гэтага ўдалося дасягнуць дзякуючы жорсткай рэгламентацыі жыцця ў рэдукцыях. Індзейцам забаранялася ўначы выходзіць на вуліцу, а выхад за межы рэдукцыі магчымы быў толькі па блаславенні айца-езуіта [6, с. 112].

Аднак, "царству шчасця і дабрабыту", створанаму езуітамі не наканавана было жыць вечно. Свецкія ўлады не раз пісалі даносы і паклёпы на кіраўнікоў дзяржавы езуітаў; аднойчы справа дайшла да папскага расследавання. І наогул езуітамі ў калоніях былі вельмі незадаволеныя. Яшчэ ў XVII ст. яны былі падзелены з усіх партугальскіх уладанняў у Паўднёвай Амерыцы. А ў 1743г. яны былі афіцыйна абвінавачаныя ў нелаяльнасці да іспанскай кароны. Ды і Рым не жадаў цярэць іх імямненне да самастойнасці – у гэтым жа годзе ён забараніў езуітам займацца гандлем [7, с. 207].

Былы езуіт Бернарда Ібаньес напісаў правакацыйную кнігу "Езуіцкае каралеўства ў Парагваі", дзе выкрываў "падрыўную" дзейнасць езуітаў супраць іспанскай кароны. У выніку ў 1767г. дзейнасць ордэна езуітаў была забаронена ў Іспаніі і ўсе ўладання ва ўсім свеце. Езуіты паднялі мячэж супраць іспанскай кароны. Для яго падаўлення было паслана рэгулярнае войска. У выніку разгрому дзяржавы езуітаў 85 чалавек было павешана, 664 асуджана на катаргу. Больш за 2200 езуітаў было выслана за межы іспанскіх уладанняў, у тым ліку 437 – з Парагвая. Да часу разгрому паўстання пад апекай езуітаў толькі ў Парагваі было 113 тысяч індзейцаў. Некаторы час індзейцы супраціўляліся і спрабавалі абараніць сваіх айцоў-езуітаў, але затым сталі разбегаліся. "Дзяржава" была разбурана, рэдукцыі апусцелі. Канчатковы ўдар па рэштках дзяржавы езуітаў зрабіў папа Клімент XIV, які ў 1773г. забараніў дзейнасць ордэна езуітаў [1, с.18].

Да 1835г. на зямлях былой "езуіцкай дзяржавы" пражывала каля 5 тыс. гуарані. Гэты народ існуе дагэтуль, як дагэтуль стаяць разваліны велічных храмаў з пышна выкананымі барэльефамі, якія напамінаюць нашчадкам пра адзін з цікавейшых сацыяльных эксперыментаў па стварэнні "царства Божага" на зямлі, які ажыццявілі езуіты ў Паўднёвай Амерыцы ў XVII – XVIII стагоддзях.

Літаратура

1. Андреев, А.Р. История ордена иезуитов. Иезуиты в Российской империи. XVI- начало XIX века/А.Р. Андреев. – М.: Русская панорама, 1998. – 256с.
2. Бемер, Генрих. История ордена иезуитов / Г. Бемер. – Смоленск: Русич, 2002. – 464с.
3. Булгаков, С.Н. Христианство и социализм/С.Н.Булгаков. – Новосибирск: Наука, 1991. – 386с.
4. Григулевич, И.Р. Крест и меч. Католическая церковь в испанской Америке, XVI-XVIII вв./ И.Р. Григулевич. – М.: Наука,1998. – 295с.
5. Лафарг, Поль. Иезуитские республики / П. Лафарг. - Спб.: Русский путь, 1904. – 81с.
6. Сомин, Н.В. Государство иезуитов в Парагвае / Н.В. Сомин. – М.: «Ковчег»,2006. – 278с.
7. Сомин, Н.В. Экономические категории в священном писании и церковном учение / Н.В. Сомин. – М.: «Ковчег», 2003. – 236с.
8. Светловский, В.В. Коммунистическое государство иезуитов в Парагвае в XVII и XVIII ст. / В.В. Светловский – Петроград, Путь к знанию, 1924. – 85с.
9. Фийор, Ян Утопия или земной рай? Первое в мире коммунистическое общество / Я. Фийор. // Истина и жизнь. – 2001. – № 4. – С.32-39.
10. Шафаревич, И. Р. Социализм как явление мировой истории : в 3-х томах / И.Р.Шафаревич. – Т.2, М.: Наука, 1994. – 427с.
11. Энциклопедия «Вокруг света». – Дата доступа:12.10.2012.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ